

Malmö
University
Electronic
Publishing

This is an electronic version of a text published in
Krut: kritisk utbildningstidskrift

Citation for the published paper:

Tomas Peterson

**Med ålder som gallringsinstrument2003, vol 79, issue 3:
pp 235-242**

URL: <http://hdl.handle.net/2043/10859>

Access to the published version may
require subscription.

Published with permission from:
Krut – Kritisk Utbildningstidskrift

Med ålder som gallringsinstrument

TOMAS PETERSON

Det finns ett samband mellan betygen i ämnet Idrott och hälsa och när på året eleven är född. Hur ska skolan med sin jämlikhetssträvan och individuella kunskapsyn kunna tackla detta faktum?

Ett återkommande tema i tidskriften Krut har varit ”det som sker i det som synes ske”. Den dolda läroplanen rangordnar och sorterar, bekräftar och stöter bort. Alla utbildningssystem är samtidigt rangordningssystem, och ofta är de även selektionssystem. Individer utbildas – i skolan, arbetslivet eller som i det fall jag vill diskutera, idrotten - och den som tillgodogör sig utbildningen bäst har också den bästa prognosen för att utväljas till olika positioner i systemet. Många studier har visat att kön och social klass är centrala strukturerande faktorer för hur man klarar sig i skolan. En mindre uppmärksam faktor är skillnader i kunskapsinhämtning som är knutna till när på året man är född. I en rapport från 1993 uppmärksammar Allan Svensson de skillnader som finns mellan faktorer som kön, socialgruppsstillhörighet och födelsetid vad gäller betyg i årskurs 9. Vad gäller idrottsämnet påvisar han betydande skillnader knutna till alla tre faktorerna. Framför allt finns det en signifikant interaktionseffekt i idrottsbetyg mellan kön och födelsetid. Differensen mellan åldersgrupperna är obetydlig bland flickor men relativt kraftig bland pojkar. Vidare är skillnaderna mellan födelsekvartal större bland pojkarna än bland flickorna inom varje socialgrupp. Slutligen konstaterar han att ”för att få ett riktigt bra betyg i idrott bör man dock helst vara född både i början av året och i den högsta socialgruppen.

Genom en uppföljning av Allan Svenssons undersökning har jag studerat idrottsbetygen i årskurs 9 år 1997. Förhållandena är desamma som 1993,

och de kan sammanfattas med att:

- det finns en systematisk skillnad i medelbetyg i idrottsämnet som säger att ju tidigare på året man är född, desto högre genomsnittsbetyg har man.
- detta gäller både för pojkar och för flickor, men sambandet är starkare för pojkarna. För flickorna gäller sambandet endast de tre första kvartalen. De som är födda det fjärde kvartalet har ett något högre genomsnittsbetyg än de som är födda i det tredje kvartalet.
- pojkarna har genomgående högre genomsnittsbetyg än flickorna. Idrott och hälsa är ett av de få, kanske det enda, ämnet där pojkar har högre genomsnittsbetyg än flickor vid denna ålder.

Detta utfall synes märkligt med tanke på att det i läroplanen för Idrott och Hälsa står att varje individ skall bedömas utifrån sin egen utveckling. Kombinationen av kroppslig praktik och behovet av att mäta (vare sig i form av betyg eller tävlingsresultat) leder emellertid ofta till att fallenhet (talang, duktighet) förväxlas med skillnader i fysisk mognad. I det följande skall jag beskriva hur sådana bedömningar kan skapa selektionsstruktur inom föreningsidrotten. Forskningsprojektet ”De avgörande åren” studerar idrotten som uppfostringsmiljö. Utgångspunkten är föreningsidrottens utformning och innehåll, samt konsekvenserna härav för att uppnå idrottsrörelsens programmatiska målsättningar samt samhällets mål med stödet till idrotten. Svenska Fotbollsförbundets ungdomsutbildning utgör den äldsta, mest omfattande och mest systematiskt genomförda selektionsstruktur som finns inom svensk idrott. Den har också stått som förebild för de flesta andra specialidrottsförbunds utbildningsverksamhet. Bland de flickor och pojkar som är anslutna till idrottsföreningar ägnar sig i tolvårsåldern ungefär varannan pojke och var fjärde flicka åt fotboll. I ett antal steg – zonläger, distriktläger, elitläger, förberedande landslagssamlingar och landslagstrupper - selekteras de som betraktas som mest talangfulla fram.

När man studerar selektionsprocessen finner man emellertid att faktorer som inte nödvändigtvis är relaterade till talang för fotbollsspelet har betydelse för selektionen. I det följande skall jag diskutera en sådan faktor, som genom vårt material har visat sig starkt utslagsgivande. Det handlar om vilken tid på året man är född. Varje år föds det cirka 100.000 barn i Sverige, så även 1984. Det föddes något fler barn det första halvåret än det andra (53% mot 47%), och skillnaden mellan det andra och det fjärde kvartalet

är cirka 6.000 barn. Fördelningen är ungefär likadan från år till år. Man kan förvänta sig att en många av dessa barn sökte sig till den organiserade fotbollen någon gång mellan åldrarna 5-12 år. Man kan också förvänta sig att deras uppdelning efter födelsekvartal liknade den för hela ålderskohorten. Intresset bland barn för att börja spela fotboll kan inte antas variera med när på året man är född.

Undersökningsgruppen

När dessa barn var 13 år kom drygt 900 av dem med i projektet "De avgörande åren". Ålderssammansättning efter kvartal var annorlunda än den som man av demografiska skäl kunde anta. De som fanns kvar i verksamheten vid 13 års ålder var i betydligt högre utsträckning födda det första halvåret än det andra. Nu vet vi inte om denna skillnad uppstod redan när barnen började i föreningarna, men ett lika rimligt antagande är att skillnaderna har uppstått till följd av en selektionsprocess där de som slutade mellan 5 och 13 års ålder i större utsträckning var födda under andra halvåret.

Vid 13 års ålder länkas föreningarnas utbildningsverksamhet till distriktens, genom att föreningarna skickar sina "mest talangfulla" spelare till lokala zonläger. Figur 1 (se sidan 55) visar ålderssammansättningen på de spelare i undersökningen som av sina föreningar skickades på zonläger. Det som sker är att en snedfördelning mellan halvåren utvecklas till mönster som uttrycker ett påtagligt samband: sannolikheten för att skickas till zonlägren är större ju tidigare på året man är född. *Det finns därmed också någon form av samband mellan föreställningar om talang hos 13-åringar och när de är födda på året.*

Distrikten väljer en trupp från varje zonläger som ingår i en fortsatt selektionsprocess via ett antal distriktläger. Slutligen skickar distrikten en trupp om 16 spelare till elitpojk- och elitflicklägren i Halmstad vid 15 års ålder. I figur 2 visas ålderssammansättningen på dessa läger, uppdelat på kön. Det finns en systematisk skillnad i sannolikheten att man blir framselekterad inom ungdomsfotbollen, som säger dels att ju tidigare på året man är född, desto högre sannolikhet att man blir uttagen till elitflick- och elitpojk-lägren. Detta gäller för både pojkar och flickor, men sambandet mellan födelsemånad och uttagning är starkare bland pojkarna än bland flickorna. Detta samband är inte unikt för fotbollen. En jämförelse mellan elitpojk-lägre och deltagarna i ishockeyns TV-pucktävling 2001 visar samma mönster.

Genom att följa de pojkar och flickor som finns både i vår undersökningsgrupp och i elitlägergruppen kan vi också konstatera att den interna selektionsprocessen fungerar med stor precision: samtliga var också uttagna till de första zonlägren. Kom man inte med där, så var man således utestängd, och för stora delar av en årskull fotbollsspelare slutar åtminstone "landslagskarriären" således vid 13 års ålder. Av 71 spelare födda 1984 som spelat landskamp fram till och med 2001 är det endast två som inte var med på elitlägren. I figur 3 finns dessa spelare uppdelade på födelsekvartal.

Vare sig man utgår från vårt urval eller från elitlägerpopulationen kan man konstatera att en faktor som inte är relaterad till "talang för fotbollsspelet" har stor betydelse för selektionen. Nu kan man ju, och med rätta, hävda att elitselektionen inte styr hela verksamheten inom föreningsidrotten. I de flesta fotbollsföreningar får alla som vill vara med åtminstone tills dess att man blir förstaårssenior. Men vår undersökning visar att selektionen *ut ur föreningsverksamheten* inte bryter detta mönster. Vid 16 års ålder fanns något mindre än hälften av ungdomarna kvar i sina föreningar. Dessa var i större utsträckning födda tidigt på året. En befintlig selektion vid 13 års ålder (vars grunder alltså måste spåras ännu längre ned i åldrarna) hade således förstärkts, samtidigt som att de flesta föreningarna i studien inte säger sig bedriva elitverksamhet i dessa åldrar.

De slutsatser man kan dra när det gäller fotbollsförbundets utbildningssteg är att det finns en systematisk skillnad i sannolikheten att man blir framslekerad inom ungdomsfotbollen, som säger att

- ju tidigare på året man är född, desto större sannolikhet att man blir uttagen,
- denna sannolikhet kvarstår för varje steg upp på "selektionsstegen" man kommer, från föreningsnivå till landslagsspel. (I vår studie ökar denna sannolikhet mellan ingången och landslagsspel, men de absoluta talen är så små att vi föredrar att dra slutsatsen utifrån hela elitlägermaterialet.)

Redan i det ursprungliga urvalet fanns en snedfördelning mellan födda första respektive andra. Skälen till detta kan vi inte uttala oss om, men eftersom merparten av barnen varit i verksamheten sedan 5-8 årsåldern kan man anta att det redan i de yngsta åldersgrupperna sker en selektion utifrån födelsetid på året ute i föreningarna. När sedan föreningarna själva får skicka "de mest

lovande” till lokala zonläger vid 13 års ålder skärps selektionen så att ett tydligt mönster uppstår. När distrikten skickar sina lag till elitlägren har detta mönster för pojkarnas del övergått till att uttrycka ett helt signifikant samband. För flickorna är sambandet inte lika starkt. Det är möjligt att om materialet bryts ned efter kön, så finns skillnaderna genom hela processen. På landslagsnivå, slutligen, kvarstår sambandet. Nästan hälften av landslags-spelarna (pojkar plus flickor) är födda under årets tre första månader, och nästan åtta av tio under det första halvåret.

Selektion efter fysisk mognad

De egenskaper som skapar skillnader mellan individer som är födda inom samma år, är i första hand relaterade till *fysisk mognad* och kan enkelt uttryckas i längd, bredd, tyngd och motorik. Även intellektuell och social mognad hör naturligtvis hit, men detta är egenskaper som är betydligt svårare att mäta och bedöma. Enkelt uttryck gäller således – allt annat lika – att de väljs som är längre, bredare, tyngre och mer motoriskt utvecklade. Det som premieras i den process vi följt är således i första hand fysisk mognad.

Att selektionen inom fotbollens utbildningsverksamhet så starkt relaterad till fysisk mognad är emellertid problematiskt av flera skäl. Svensk fotbolls största strategiska problem efter Bosmandomen och EU:s senaste regeländringar (2001) torde handla om återväxten. Om man vill *upprätthålla* den nuvarande kvalitén på den nationella fotbollen måste man få fram fler bra spelare, om man vill *höja* kvalitén måste man få fram *ännu fler* bra spelare. Idag försvinner även spelare med genomsnittlig allsvensk kvalitét utomlands, och allt fler ungdomar i allt lägre ålder söker lyckan i andra länder. Därför står svensk fotboll idag inför en strategisk utmaning som är lika stor som den som uppstod i slutet av 40-talet, när det under några år försvann tillräckligt med spelare utomlands för att fylla tre hela landslag.

Det dominerande draget för närvarande inom ungdomsverksamheten – både på elitklubbs- och förbunds nivå – är ett selekteringssystem i pyramidform där man så att säga gör tandpetare av hela ekstockar. Eftersom urvalsmaterialet är så stort anser man sig tydligen kunna gallra på detta sätt, enligt tanken att ”det finns ju ändå bara ett begränsat antal platser i elitlagen och i landslagen”. Många fotbollsföreningar börjar selektera barnen redan i tioårsåldern – antingen i ett ”förstalag” och i ett ”andralag” eller helt enkelt genom att välja ut ”de bästa” och tvinga de övriga att lämna verksamhe-

ten. För svensk fotboll gäller det framöver knappast att selektera hårdare. Istället borde så många som möjligt förmås stanna kvar inom fotbollen så länge som möjligt.

När det gäller barns tillväxt och mognad vet man att eftersom tidpunkten för puberteten respektive tillväxtspurten påverkar många av de prestationsbegränsande organen, innebär detta att en tidigt utvecklad individ har uppenbara fördelar i jämförelse med en sent utvecklad. Å andra sidan bör man veta att en tidigt utvecklad inte alltid är den som kommer att bli bäst som vuxen – vanligtvis är det inte så. Idrotten favoriserar under ungdomsåren således de tidigt utvecklade, utan att nödvändigtvis få fram de som i framtiden kommer att bli bäst. Det föreligger en uppenbar risk att en sent utvecklad individ, som kanske hade blivit bäst som vuxen om han/hon fått fortsätta idrotta, tappar lusten och slutar i förtid, när man alltid får stå tillbaka för sina tidigare utvecklade kompisar.

Samma risk, fast av det omvända skälet, föreligger för den tidigt utvecklade. Denne vinner nästan enbart för att hon/han är större och mer utvecklad jämfört med sina jämnåriga. Hon/han vänjer sig vid att alltid vinna, och är inte psykologiskt förberedd på att förlora. Tävlingar för ungdomar är därför betydligt mer en premiering av tidig pubertetsutveckling och i mindre grad av talang och fallenhet för sporten i fråga.

Enligt Carlssons Vägen till landslaget har tidig fysisk mognad inte något prognosvärde för den fysiska kapacitet individen kommer att besitta i vuxen ålder. Att ha ett urvalssystem som premierar de tidigt fysiskt utvecklade är därför inte särskilt rationellt, inte ens om man enbart betraktar den fysiska kapaciteten. Många barn som är sena i utvecklingen kommer härigenom att förbises. Rent motoriskt är det en fördel att tidigt syssla med olika idrotter och att debutera sent. De blivande landslagsdeltagarna i Carlssons studie gick inte att urskilja från en ganska stor grupp idrottsligt framstående barn. Snarare var det så att andra barn och ungdomar, bl.a. i jämförelsegruppen, tidigt var mer framstående.

Motorvägen och bergsstigen

Det första stora problemet med ungdomsfotbollens selektionsstruktur är således att man letar efter talang men finner fysiskt mognad. Det andra problemet är att man selekterar efter fysisk mognad vid den sämsta tänkbara tidpunkten. Som vi kan visa genom att följa årgång 1984 uppstår inte det

tydliga sambandet mellan födelsemånad och deltagande på elitlägren den dagen man kommer dit. Snarare fullbordas den dagen en selektionsprocess som startar betydligt tidigare. In- respektive utdefinieringen i fotbollsförbundets utbildningsstege sker redan vid tretton års ålder. I den åldern är skillnaderna i fysisk mognad mellan individerna större än vid någon annan tidpunkt i deras liv – en trettonåring kan både se ut som en sjuttonåring och som en nioåring och ändå rymmas inom det ”normala”. Det enda man med säkerhet vet är att i arton-nittonårsåldern har alla växt färdigt och är då ungefär lika långa, breda, tunga och motoriskt utvecklade.

Resultaten från vår studie tyder också på att selektionen *från föreningarnas sida bygger på en tolkning av – alternativt förståelse av – vilka egenskaper som krävs hos en spelare för att klara sig vidare*. Vi ser också att verksamhet ute i föreningarna fungerar selekterande på samma sätt ännu längre ner i åldrarna.

Prognoser om hur ett barn eller en tonåring skall se ut och prestera tiotals år fram i tiden premierar i första hand egenskaper som hör samman med fysisk mognad. Dessa egenskaper *kan man inte förändra genom träning*, och man kan inte heller förutse hur de kommer att förändra individen fram till vuxen ålder. Samtidigt tenderar man att förbise ”stor talang gömd i liten kropp”, eller för den delen gömd i en ”klumpig” eller ”skranglig” kropp. Att bli utslagen eller bli sedd över axeln bara för att man är född vid fel tid på året rimmar också dåligt med idrottens målsättning att så många som möjligt skall vara med så länge som möjligt, och att var och en skall utvecklas efter sin egna förutsättningar.

Genom att selektera efter fysisk mognad, och genom att göra den avgörande in- och utsorteringen vid en tidpunkt då prognosvärdet är som sämst, menar jag att fotbollen frivilligt avhänder sig stora delar av den talang som finns i varje ålderskull. De som har denna talang och är födda sent på året blir systematiskt missgynnade, förbigångna och mindre uppmuntrade inom verksamheten. En stor andel av dem kommer förr eller senare, som ett resultat av detta, att sluta spela fotboll.

De som utsätts för denna utsortering, men som väljer att inte ge upp, har å andra sidan en jämförelsevis god prognos. Det är bland dessa, som får ta sig fram ”vid sidan av allfartsvägen”, som blir träningsnarkomaner och utvecklar ett mycket starkt tävlingspsyke, som knyter näven i byxfickan och bestämmer sig för att inte lita på de vuxnas bedömningar, som går sin

egen väg och lär sig sätta långsiktiga målsättningar och envetet arbeta mot dem, det är bland dessa som vi tio år senare kommer att finna många av elitseriernas spelare. *Men de har då inte blivit elitspelare tack vare svenska fotbollsförbundets utbildningsverksamhet, utan snarare trots denna.* Och för var och en som inte ger upp finns det allt för många som gör det, tack vare det existerande selektionssystemet.

Denna slutsats kan synas drastisk utifrån att vi endast har material från en enda ålderskohort (födda 1984). Det finns dock möjligheter att jämföra med andra ålderskohorter. Tvärsnittsdata sammanställda av Johan Kristoffersson visar att det mönster vi tidigare har sett vad gäller årgång 1984 gäller för samtliga ungdomslandslag 2001. Nästan hälften av spelarna är födda i första kvartalet, och mellan 72-91 procent är födda första halvåret. Men sammansättningen på seniorlagen är helt annorlunda. Slår man samman spelarna i A- och U:21-landslagen så är faktiskt flest födda i det sista kvartalet! Framför allt sker det en dramatiskt förändring i övergången mellan junior- och seniorspelare. Förmodligen beror detta, fysiskt sett, på att spelarna har växt färdigt och kan konkurrera på "lika villkor", vilket tidigare inte har varit fallet.

Om vi gör en bredare definition av svensk fotbolls elit finns i samma material uppgifter om spelarna i allsvenskan och division 1 (superettan). Det visar sig att andelen spelare i allsvenskan födda första halvåret var 52% år 1997 och 58% år 2002. Om vi tar hänsyn till den snedfördelning som finns i födelseögonblicket så synes det inte finnas några stora skillnader utifrån vilket halvår man är född mellan gruppen allsvenska spelare och en normalpopulation. Samma förhållande gäller Söderettan och Norrretan 1997 – 54% födda första halvåret i båda, och Superettan 2002 – 55% födda första halvåret.

Sammanfattning

Att dagens ungdomsidrott präglas av selektion som gynnar de tidigast födda är inte någon ny kunskap. Vad vi kan visa utifrån vårt projekt är att selektionsprocessen startar långt tidigare än i samband med elitlägren i femtonårsåldern. Vårt material tyder på att selektion utifrån fysisk mognad startar redan i föreningarnas barnverksamhet (5-12 år), att den redan har fått tydliga effekter vid 13 års ålder och att den fortsätter och förstärks på föreningsnivå upp till 16 års ålder. Ännu tydligare fungerar denna selektion

inom förbundets utbildnings- och landslagsverksamhet (från lokala zonläger till landslag). Jag menar att denna selektion motverkar syftet att realisera all den fotbollstalang som finns inom varje ålderskull flickor och pojkar. Jag menar också att den strider mot idrottens och samhällets målsättning att så många som möjligt skall vara med så länge som möjligt, och att var och en skall utvecklas efter sin egna förutsättningar.

Och skolgympan?

Det som sker inom föreningsidrotten kan man diskutera och eventuellt låta sig uppröras över, men det är ju en frivillig aktivitet. Vill man inte vara med så slutar man. Skolidrotten bygger däremot på ett obligatorium och bryr man sig inte om att delta i den kan man i sista hand bli hämtad av polis. Det samband mellan födelsemånad och idrottsbetyg som visas i Figur 1 tyder på att innehållet i skolidrottsämnet påverkas av samma slags tänkande kring förhållandet mellan fallenhet och fysisk mognad som finns inom föreningsidrotten. I så fall strider det mot intentionerna i läroplanen. Där framhålls att idrottsämnets viktigaste uppgift är att stimulera eleverna till att ta ett livslångt ansvar för sin kropp. Vidare står det att varje individ skall utvecklas enligt sina egna förutsättningar. Det är viktigt att det förs en diskussion kring idrottsämnets innehåll där likheter och skillnader gentemot föreningsidrotten förtydligas. Särskilt viktigt är detta de närmaste åren, då "handslagspengarna" (där regeringen under fyra år ger en miljard kronor till idrotten för åtgärder som bl.a. skall öka tillgängligheten så att alla har råd och möjlighet att delta i föreningsidrotten, samt att idrotten och skolan skall samarbeta för att öka den fysiska aktiviteten hos barn och ungdomar) skall omsättas och där en central tanke är att föreningsidrotten på bred front skall länkas in i skolans arbete.

Tomas Peterson är professor i Idrottsvetenskap vid Malmö högskola.

REFERENSER

- Carlson, Rolf (1991) *Vägen till landslaget. En retrospektiv studie av framgångsrika ungdomar i sju idrotter*, Inst. för pedagogik och GIH, Högskolan för lärarutbildning i Stockholm
- Engström, Lars-Magnus (1989) *Idrottsvanor i förändring*, HSL Förlag
- Forsberg, Artur (red) (1990) *Barn, ungdom och idrott*. CIF, Malmö

- Franzén, Mats & Nilsson, Per & Peterson, Tomas (1996): *De avgörande åren – en longitudinell studie av barn, ungdom och idrott*. Forskningsprogram. (opublicerad)
- Franzén, Mats, Nilsson, Per och Peterson, Tomas (2000) "The Ethos of the Game: representations of the good game and the good player among junior football players in Sweden", in Mike McNamee, Chris Jennings & Martin Reeves (eds.) *Just Leisure; ethics, policy and professional development*. LSA Publications The Chelsea School, University of Brighton, Eastbourne, LSA Publication No. 71, 2000
- Franzén, Mats och Peterson, Tomas (2001) "Critical years? Football involvement and gender differences". Paper to the 5th ESA Conference, Helsinki 2001 (unpublished)
- Franzén, Mats och Peterson, Tomas (2002) "Football involvement and male ethnic differences". Paper to Nordisk Sociologkongress, Reykjavik (unpublished)

MALMÖ UNIVERSITY

Malmö
University
Electronic
Publishing

Published with permission from

*Kritisk
Utbildningstidskrift*

<http://www.krut.a.se/>